

УДК 159.913

О. С. Ситенко

аспірант кафедри диференціальної та експериментальної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАЛЕЖНОГО ГРАВЦЯ

У статті розглядаються актуальні проблеми особистості залежного гравця та особистості, психологічно схильної до азартних ігор різного вигляду в умовах заборони ігрового бізнесу в Україні. Постійне витискування і неможливість реалізувати власну азартність звичним, ігровим способом, може набувати різні, часом девіантні, асоціальні або внутрішньоконфліктні форми — від порушень поведінки до порушень емоційного, особистісного конструктів і сфери потягів.

Ключові слова: залежність, психологічна залежність, ігрова залежність, азартність.

Досліджувана проблема особистості залежного гравця набуває особливої гостроти саме у сучасних умовах, коли в Україні ігровий бізнес заборонений, а соціальні умови цієї заборони регламентовані законами та законодавчими актами. Але, незважаючи на жорсткий контроль з боку суспільства, саме внутрішньопсихологічний аспект азартності та ігрової залежності продовжує існувати та може набувати нових форм та способів існування. Основна складність проблеми полягає у тому, що почуття азарту може бути викликане будь-якою, навіть зовсім нейтральною, з точки зору психології, діяльністю або захопленням.

Другий, але не менш значущий напрямок дослідження психологічно залежної особистості полягає у тому, що постійне пригнічення та неможливість реалізувати власну азартність звичним, ігровим способом, може набувати різних девіантних, асоціальних або внутрішньоконфліктних форм — від порушень поведінки до порушень емоційної та особистісної сфер.

Умовно перший напрямок дослідження ми назвали мотиваційним, а другий, пов'язаний з жорсткою заборонаю та витискуванням — сублімаційним.

Однак і в першому, і в другому випадках є провідний фактор, який виступає головним в процесі формування та життєдіяльності психологічно залежної особистості. Таким головним фактором виступає стійкий індивідуально-особистісний конструкт, який провокує можливості подібної аддикції та одночасно складає підстави для створення превентивних профілактичних заходів.

Крім того, вважаємо за необхідне відмітити, що розповсюджений у зарубіжній психології та аддиктології термін “гемблер”, тобто “патологічний

азартний гравець” в межах нашого теоретико-методологічного підходу є некоректним та таким, що не розкриває глибиннопсихологічних та внутрішньоособистісних аспектів проблеми. Проблема гемблінгу, на наш погляд, це, в першу чергу, проблема вивчення поведінкових паттернів особистості, без заглиблення у її потенційне майбутнє, її перспективи або ціннісні орієнтації, коли вона не включена у небезпечну діяльність.

Ми, услід за А. Є. Лічком, вважаємо, що дослідження базових сфер особистості, що складають підґрунтя будь-яких аддиктивних форм поведінки (а азартність саме до них й належить) повинне проводитися у двох напрямках. Перший напрямок — це дослідження особистості, яка вже попала у певну залежність, її поведінка має елементи маргінальності або деструкції; та другий напрямок, який передбачає превентивне дослідження суб'єкта та виявлення у нього особистісних паттернів, що складають підґрунтя психологічної залежності при відсутності включеності суб'єкта у діяльність, яка з точки зору психології є небезпечною.

Своєчасне виявлення стійких особистісних конструктів, які лежать в основі психологічної залежності особистості від будь-яких форм азартності, дозволить уникнути серйозних особистісних, міжособистісних та інших проблем й суттєво розширить горизонти сучасної загальної психології.

Створення загальнопсихологічної теоретико-емпіричної моделі потенційно залежної азартної особистості та виявлення її стійких структурних блоків, які не залежать ані від віку, ані від статі, та розробка низки превентивних заходів щодо її урахування особистістю при побудові основної стратегії життєдіяльності й стає нашим основним науковим завданням.

Тому, на наш погляд, проблема теоретико-емпіричного дослідження психологічної (тобто потенційно можливої) схильності особистості до азартної залежності є надзвичайно актуальною у сучасній психології та повинна починатися з вивчення стану проблеми у науці.

Як показують численні дослідження О. О. Бухановського, О. А. Бухановської та О. С. Андреева, у нормі азартна поведінка виявляється як захоплення, що характеризується усвідомленістю мети й мотиву, інтелектуалізованими емоціями; її динаміка безперервна, а не приступообразна, вона реалізується не імпульсивно, а після важкої боротьби мотивів [5]. Азарт відрізняється від інших почуттів тим, що його предметом виступають позитивні емоції. Спочатку людина прагне відчувати ці почуття, а потім стає необхідним, щоб вони володіли нею, тобто переходили у афект, коли воля концентрується на головній меті — ще раз пережити цей стан.

Патологічний потяг до азартних ігор є розладом контролю над спонуканнями, що виражається в нездатності людини протистояти виникаючим бажанням зробити певні дії. Імпульсна поведінка відбувається вже без боротьби мотивів.

Ігрова залежність торкається одночасно і емоційної, і поведінкової сфери особистості. Азарт відрізняється від решти людських відчуттів тим, що його предметом є позитивні емоції як такі. Спочатку людина прагне випробувати ці відчуття, а потім їй необхідно, щоб вони нею оволоділи, тобто перетворилися на афект, коли воля концентрується на єдиній меті — ви-

пробувати екстаз. При цьому особистість регресує до стадії розвитку, на якій немає ніяких обмежень, не вимагається активних дій, проблеми вирішуються самі собою і існує лише негайна насолода [3; 4].

За даними А. Ю. Єгорова [9], В. Д. Менделевича [12], Р. Г. Садикової [12] та ін., перед реалізацією ігрового імпульсу гемблер переживає стан напруги, яку він може розрядити лише шляхом здійснення імпульсивної ігрової дії. Після її виконання він відчуває полегшення. Ігровий акт супроводжується переживання азарту, яке з часом притупляється, для того щоб підтримати необхідну інтенсивність відчуттів, необхідно продовжувати час такого акту, здійснювати його модифікації, вводити різні перешкоди і ризик. При неможливості задовольнити патологічний потяг настає стан абстиненції. В даному випадку ігрова дія здійснюється вже не заради ейфорії, а для позбавлення від цього стану. Решта інтересів поступово слабшає і втрачається. Як і при хімічній залежності, людина втрачає соціальні зв'язки і поступово деградує.

Патологічні гравці умовно діляться на два типи [12; 14 та ін.]. *Гіперимні* особистості самовпевнені і енергійні, схильні до марнотратства, особливо в періоди тривожно-депресивних проявів. *Гіпотимні*, навпаки, пригнічені, невпевнені, легко впадають у смуток при невдачах.

В дослідженнях зарубіжних психологів пропонується класифікація гравців, яка на наш погляд, в більшості пов'язана з життєвими спостереженнями або клінічною практикою, ніж з конкретними психодіагностичними обстеженнями досліджуваних [цит. за 6; 9]. В них виділяються гравці, що сміються, плачуть і такі, що зневірилися. Для гравця, що сміється, гра — перш за все, розвага, він контролює розміри програшів, звинувачує в них інших людей або випадок. Гравець, що плаче, підпорядковує грі решту всіх інтересів, постійно стурбований необхідністю віддавати борги, які неухильно ростуть. Гравець, що зневірився, повністю поневолений грою, у нього не залишається ні роботи, ні сім'ї, ні друзів, без гри він відчуває себе як наркоман без наркотику і може імпульсивно накласти на себе руки.

У осіб, залежних від азартних ігор, діагностовано високий інтелект, достатня енергійність при вузькому крузі інтересів, трудоволізм, авантюризм, максималізм, надмірна критичність по відношенню до близьких та друзів, в той же час фіксована схильність уникати серйозних конфліктів за допомогою спотворення фактів і брехні [1; 2; 3].

Азартні гравці нудьгують в звичайній компанії і часто після роботи продовжують ділові переговори по телефону. Ці люди — хороші організатори, але погані виконавці, вони генерують ідеї, але не втілюють їх. Вони не коплять гроші, а витрачають їх, якщо займають — то в максимальних кількостях і з наростаючою частотою. Фетишем може стати улюблений ігровий автомат — “мій”, “чесніший”, “який коли-небудь віддасть вкладені гроші”. (В ситуації заборони ігрового бізнесу подібна фетишизація може бути перенесена на будь-який інший предмет або об'єкт, що створює умови для включення осіб, схильних, реально або психологічно, до азартних ігор у групи підвищеної психологічної уваги).

Кажучи про особистісні особливості проблемних гемблерів, більшість дослідників указують на втрату контролю над власною поведінкою, причому це стосується всіх варіантів гемблінга — від гри на тоталізаторі до ігрових автоматів та покеру [7;12; 14].

В порівнянні з тими, що не грають, у патологічних гравців наголошується вищий рівень нейротизма, імпульсивності. Умовно всі проблемні гемблери поділяються на три підгрупи:

- гемблери з порушенням поведінки;
- емоційно нестійкі гемблери;
- антисоціальні гемблери, схильні до імпульсивних вчинків.

У патологічних гемблерів були виявлені підвищені показники за шкалою психотизму і нейротизму. Деякі дослідники відзначають підвищену імпульсивність та схильність до ризику і зниженого настрою у патологічних гемблерів [4, 9, 12]. Багато авторів роблять висновок, що особистісні характеристики гемблерів схожі з особистісними характеристиками наркозалежних та алкоголіків, при цьому наголошується, що рівень тяги у патологічних гравців навіть вище, ніж у алкоголіків [12].

Мотиви звернення до гри: найчастіше серед них наголошується бажання отримати задоволення, відчуття азартного хвилювання, бажання отримати гроші, мотив, пов'язаний з гіперактивізацією поведінки, а також пізніше — мотивація зняття напруги [4; 6; 9; 11]. У гемблерів (як і у наркозалежних) основними рисами є побоювання відкрито показувати свої емоції, замкненість, знижена самооцінка. Гемблери не здатні приймати себе такими, які вони є.

Дослідження гемблерів за допомогою методики К. Леонгарда — Х. Шмішека показало домінування серед гемблерів осіб з афектно-екзальтованим, збудливим, афектно-лабільним, емотивним, дистимічним, гіпертимним типами характеру [14].

Таким чином, можна припустити, що гемблерам властиві такі характерологічні особливості, як неврівноваженість, невпевненість в собі, нерішучість, образливість, недовірливість, глибина і стійкість емоцій при слабкому зовнішньому виразі. Для них також характерний пригнічений настрій, швидка стомлюваність; вони погано освоюються в умовах життя, що змінилися, їм важко зробити вибір.

Серед мікро- і макросоціальних чинників, що привертають до гемблінгу, можна виділити наступні: неправильне виховання в сім'ї, участь батьків і знайомих в іграх, прагнення до гри з дитинства (доміно, карти, монополія і ін.), вецизм, переоцінка значення матеріальних цінностей, фіксація уваги на фінансових можливостях, заздрість до багатших родичів і знайомих, переконання в тому, що всі проблеми можна вирішити за допомогою грошей.

Американський дослідник А. Пастернак як чинник ризику виділяє приналежність до національної меншини, відсутність сімейного статусу [цит. по 9]. Ситуативна доступність азартних ігор як сприяючий соціальний чинник також наголошується низкою дослідників [4, 9]. Психоаналітична концепція патологічного потягу до азартних ігор виходить з того,

що за нелогічною, постійною упевненістю патологічного гравця у виграші ховаються інфантильні фантазії всемогутності, очікування необмеженого задоволення своїх бажань. Постійне повернення до гри означає протест, несвідоме агресивне відношення до реальної дійсності, що заперечує ці фантазії, зняття з себе відповідальності і покладання її на інших, зокрема, на фортуна.

Таким чином, як показав аналіз наукових першоджерел, різні аспекти вивчення особистості та поведінки патологічного гравця (гемблера) в науці існують, але майже відсутні роботи, присвячені проблемі психологічної залежності від азартного способу життя.

Можна відмітити, що дослідження особистості азартного гравця та психологічної схильності до цього негативного явища в умовах заборони ігрового бізнесу є своєчасним та актуальним напрямком загальної психології, а виділення стійких особистісних конструктів, що складають підґрунтя психологічної залежності означеного типу потребують фундаментальних теоретико-емпіричних досліджень.

Список використаних джерел

1. Акопов А. Ю. Игра в жизнь. — СПб.: Политехника, 1999. — 120 с.
2. Акопов А. Ю. Психотерапия зависимости // Реклама шанс. — 2002. — № 86. — С 106.
3. Акопов А. Ю. Лечение игровой зависимости // Новейшие методы лечения алкоголизма, наркомании, табакокурения, игровой зависимости. — СПб., 2003. — С. 14–16.
4. Бондаренко С. Н. Лечение и реабилитация больных с патологическим влечением к азартным играм / под ред. В. Д. Менделевич. — Казань, 2004.
5. Бухановский А. О., Андреев А. С., Бухановская О. А. Зависимое поведение: клиника, динамика, систематика, профилактика. — Ростов-на-Дону, 2002. — 35 с.
6. Вне игры. Сборник материалов, отражающих опыт работы центра реабилитации и профилактики зависимости от азартных игр. — М.: РБФ НАН, 2008. — 156 с.
7. Даренский И. Д. Зависимость от азартных игр. — М., 2005. — 175 с.
8. Егоров А. Ю., Волкова Е. А. Сравнительное исследование психологических особенностей наркозависимых и гемблеров. — М., 2006. — 345 с.
9. Егоров А. Ю. Нехимические зависимости. — СПб., 2007. — 190 с.
10. Зайцев В. В. Патологическая склонность к азартным играм — новая проблема российской психиатрии // Социальная и клиническая психиатрия. — 2000. — № 1. — С. 52–56.
11. Зайцев В. В., Шайдуллина А. Ф. Как избавиться от пристрастия к азартным играм. — СПб: Речь, 2003. — 353 с.
12. Менделевич В. Д., Садыкова Р. Г. Зависимость как психологический и психопатологический феномен (проблемы диагностики и дифференциации) // Вестник клинической психологии. — 2003. — Т. 1, № 2. — С. 153–158.
13. Психогимнастика в тренинге / Под ред. Н. Ю. Хряцовой. — СПб.: Ювента, 1999. — 256 с.
14. Старшенбаум Г. В. Аддиктология. Психология и психотерапия зависимостей. — М.: Когито-Центр, 2006. — 367 с.

А. С. Сытенко

аспирант кафедры дифференциальной и экспериментальной психологии
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ОБЩИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ЛИЧНОСТИ ЗАВИСИМОГО ИГРОКА

Резюме

В статье рассматриваются актуальные проблемы личности зависимого игрока и личности, психологически склонной к азартным играм различного вида в условиях запрета игрового бизнеса в Украине. Постоянное вытеснение и невозможность реализовать собственную азартность привычным, игровым способом, может приобретать различные, подчас девиантные, асоциальные или внутриконтрактные формы — от нарушений поведения до нарушений эмоционального, личностного конструктов и сферы влечений.

Ключевые слова: зависимость, психологическая зависимость, игровая зависимость, азартность.

A. S. Sytenko

postgraduate of department of differential and experimental psychology
I. I. Mechnikov Odessa national university

GENERAL GOING IS NEAR STUDY OF PERSONALITY OF DEPENDENT PLAYER

Summary

The issues of the day of personality of dependent player and personality, psychologically feel like the reckless games of different kind in the conditions of prohibition of playing business in Ukraine are examined in the article. Permanent expulsing and impossibility to realize own recklessness by an usual, playing method, can acquire different. At times deviant, asocial forms — from violations of conduct to violations emotional, personality construct and spheres of appetencies.

Key words: dependence, psychological dependence, playing dependence, recklessness.